

Kertész Péter

„A szószékről én búcsúztattam a tanévet hibátlan héberséggel.”

Az interjúrészlet a Centropa archívumából (<https://www.centropa.org/hu>) származik. Az interjút Mészáros Balázs készítette 2004-ben.

Kertész Péter 1937-ben Karcagon született, édesanyjával és egy évvel idősebb bátyjával a → strasshofi táborba, majd onnan bécsi kényszermunkára kerültek. Édesapjuk → munkaszolgálatosként vesztette életét.

Kertész Péter és testvére (Centropa Alapítvány archívuma)

Mikor mi megérkeztünk Karcagra 1945 májusában, akkor a bátyámmal, Mikivel valami zárdába jártunk iskolába, hogy ne veszítsük el az évet. Nem is veszítettük el, ez a második osztály volt. Erről nincs bizonyítványom, illetve nincs az irataim között. A zsidó iskolába ekkor még nem jöttek vissza a tanítók! A mostani Kertész József utca végén volt egy keresztutca, a Zádor utca, és ott volt egy iskola, amit zárdának hívtak, mert apácák is tanítottak benne. Érdekes módon, a zsidó gyerekeknek egy másik része a református iskolába járt. Az a piactérnek a túlsó végén volt. És aztán harmadikban már a karcagi zsidó iskolába jártunk. Negyedikben, 1946-ban felkerültünk Budapestre, valamilyen cionista otthonba, mi → Habonim drorban voltunk. Ez Zuglóban volt akkoriban. Onnan jártunk a → Tarbutba. Ez a Bérkocsis utca sarkán volt – ahol a Rabbiképző van –, ott mindent héberül tanultunk. Valószínűleg → Scheiber egyengette a mi utunkat. Ez akkor nem volt annyira evidens számomra, de én ismertem őt egyébként is. Azért alakult így, mert ő az apai nagyapámmal nagyon jó kapcsolatban volt. A nagyapa jelentette meg a különböző Scheiber kiadványokat

Anyámnak valószínűleg imponált, hogy a gyerekeit Pesten taníttatja. Ezt abból is tudom, hogy a későbbiekben nagyon erősen vonzódtam Karcaghoz, hazajöttem volna iskolába, és ez csak egyszer engedtetett meg nekem, mikor eltörtem a karomat – abban nem vagyok biztos, hogy szándékosan csináltam-e, csak hogy otthon gyógykezeltessem magamat... –, és akkor jártam néhány hónapot az egyik karcagi iskolába. Negyedikben a Rabbiképző templomában, mely a budapesti izraelita fiúgimnázium temploma is volt egyben, a szószékről én búcsúztattam a tanévet hibátlan héberséggel. Ebbe belejátszott az, hogy én Kertész gyerek vagyok,

a Scheibernek a protezsáltja. Aztán 1947-ben lekerültünk Szegedre valami cionista intézetbe. Ott a szegedi zsidó iskolába jártunk egy évet. Aztán 1948-ban megint visszakerültünk Pestre, és akkor a ► Tárogató úton ugyancsak volt egy otthon, és onnan jártunk a Labanc utcai iskolába, ahol hét osztályzat volt [hétfokozatú osztályzás]. Nyolcadikban a ► Gorkij fasorban lévő fiúárvaházból jártam a Rottenbiller utcai iskolába, ott végeztem a nyolcadikat, és onnan jártam első gimnáziumba is, ami az Abonyi utcában volt, tehát a mostani Radnóti-gimnáziumban, és akkor vették el a zsidóktól azt is, amit azóta se követeltek vissza, jóllehet az egyházi ingatlanok visszaadásáról szóló törvény ezt lehetővé tette volna. És akkor költöztünk be a bátyámmal a Rabbiképzőnek az internátusába, és onnan csak lementünk két emeletet, oda jártunk az akkor BIH fiúgimnáziumába, ahol 1955-ben jeles előmenetellel érettségiztem.

Azt hiszem, Szegeden voltam egy ilyen cionista otthonban ötödik osztályos koromban, amikor → alijázni akartam. 1947-ből van egy anyámnak írott levél, abban kértem azt, hogy anyám engedjen engem alijázni. De ő nem engedett, és én akkor szófogadó voltam, és aztán itt maradtam. Később már nem jutott eszembe, hogy elmenjek. Azért itt mosták az agyunkat ezekben a cionista otthonokban. A Tárogató úton, Zuglóban, a ► Bácskai utcában meg Szegeden. Igaziból nem tudom, miért mentünk egyik helyről a másikra. Voltak ilyen átcsoportosítások. Nem működött az a helyszín, ahol addig voltam? Nem tudom. De ezek kellemetes dolgok voltak, mert a szabadidős foglalkozások mind olyanok voltak, amik a jóízű táborozásokra jellemzőek. Tábortűz volt, azt körbetáncoltuk valahogy, horgásztunk, meg nem tudom, mit csináltunk. Nagyon sok olyan magyar mozgalmi dal volt, aminek volt héber megfelelője. Most már nehéz megmondani, hogy melyik az igazi. Például a „Szól a kakas már...”, az egy jiddis dal eredendően. De ez teljesen mindegy, mert nagyon lelkesítően hatottak. Tehát jó értelemben lehetett manipulálni a fiatalokat is. Azt tapasztaltam, hogy akik abban a korban elmentek Izraelbe, azok nem gondolták meg magukat. Az újabb kori alijákra jellemző az, hogy valamiért hirtelen becsomagolnak, kimennek, aztán egyszercsak megint jönnek szembe az utcán! Én csak turistaként meg újságíróként voltam Izraelben.

Az Árvaházban, ami a Gorkij fasorban volt, most [Város]Liget[i] fasor, egykoron Vilma királynő út, voltak mindenféle ilyen fél- és egész árvák. Fiúárvaház volt, ami aztán később Óbudára települt át. Hogy eladták-e a zsidók az épületet, vagy elvették tőlük, azt nem tudom. Tény az, hogy egy Mechanikai Művek Labor, valami ilyesmi utódolta. A háború után közvetlen ugyanúgy nézett ki, mint a háborút megelőzően. A háború alatt egy nagyon fontos helyszín volt, mert innen is el akarták vinni a gyerekeket a → nyilasok. Ott volt egy-két kitűnő tanár, akik jelentős érdemeket szereztek abban, hogy a városon keresztül való hosszú menetelések

során a gyerekeket sikerült megmenteni. Nem gondolnám, hogy az épületben a háború alatt különösebb kár keletkezett volna. De azt se tudom, hogy funkcionálisan ennek épült-e valamikor az 1880-as években, nyilván az akkori budapesti hitközség jóvoltából [1900-ban épült Wellisch Alfréd tervei szerint, eredetileg is a Pesti Izr. Hitközség Alapítványi Fiú árvaháza volt.]. Többszintes, háromszintes épület volt, aminek volt egy nagy udvara és zsinagógája, volt nagy étterme is. Óriási, resti méretű hálótermek voltak, amelyeknek a külső végén voltak a vécék. Előtte voltak a mosdók meg talán az öltözőszekrények. És kedves és kevésbé kedves tanárok. Voltak közöttük kedvesek, és voltak kifejezetten szadisták. A jó emlékeim az udvari futballozásokkal kapcsolatosak. Orrba-szájba lehetett focizni. Én híres rossz gyerek voltam, ami megint csak büszkeség, ha az ember fölhívja magára a figyelmet. Anyám hagyatékából előkerült pár levél. Volt egy öreg tanár, aki korrepetált minket elsős gimnazista koromban. Írt az anyámnak kétségbeesve, hogy a Mikivel semmi probléma, nagyon jó tanuló, a Petinek beretva esze van, de hát elviselhetetlen, és a múltkor is nem tudom, mit csinált, és hogy vasárnap reggel kilencre berendelték a hitközségi előljáróságra, persze nem ment be, hanem aludt, majd amikor felkelt, fogmosás nélkül focizott az udvaron. És hogy segítsen nekem, drága asszonyom, mert olyan értékes ez a gyerek, hogy kár lenne érte, hogyha elkallódna. Onnan sok barátom van.

Volt egy időben egy fiatal tanár, aki nem főállásban foglalkozott velünk, a → Braun tanár úr. Ő ilyen tréfás színdarabokat írt és rendezett, amelyek valamilyen nagy zsidó ünnephez kötődtek. Most melyik is ez az ünnep? Azt hiszem, ez a → hanukka. Nem, inkább a → purim. Ezekben a darabokban én is játszottam valamilyen szerepet. Ilyen sajtóságos rigmusokat írt, egy kicsit asszociált is, tehát aki rossz volt a bibliai történetben, Hámán, arról egy kicsit, mit tudom én, Hitlerre vagy Szálásra lehetett asszociálni. A Mordehájról, aki jó volt, arról mindig a jó zsidóra lehetett asszociálni. Braun olyan szövegeket írt ezekre a hagyományos melódiákra – most hirtelen eszembe jutott, hogy – *Van a Markó utca sarkán egy kis palota, Führerkém, ha boldogtalan, jöjjön el oda! A kapuja mindig zárva, Bogár János magát várja!* Bogár János az állami ítéletvégrehajtó volt. Ezek nagyon szép veretes szövegek voltak, a dallamaik is kedvesek voltak. És tulajdonképpen az istentiszteletekről sem lehet azt mondani, hogy kellemetlen időtöltés volt, mert nem olyan szigorúsággal kellett ezeken részt venni.

Árvaházaskoromban bevett szokás volt, hogy a nagy → őszi ünnepeken, főleg → Ros hasanakor meg → jom kippurkor olyan hitközségekbe, ahol nem volt ki a → minjen, oda kiajánlottak árvaházi → bár micvókat. Gyerekeket. Ott nem volt tíz felnőtt zsidó férfi, de volt templomuk, és meg akarták tartani az ünnepeket, az Árvaházából kivettek, mit tudom én, két gyereket. És akkor bekvártélyoztak egy csa-

ládánál, ahol tejben, vajban fürdettek, és ott férfiemberszámba vettek a templomban. Óriásikat lehetett zabálni, erre emlékszem, de előtte azért végig kellett koplalni a hosszúnapot, ezek tartották rendesen az előírásokat. Egy idő után nem volt olyan boldogító. Az Árvaházban is volt templom, ahol orgona is volt, és a → Lisznyai Gábor volt az orgonista, aki nem volt zsidó. Az ő lánya, Lisznyai Mária, aki szintén nem zsidó származású, most a Dohány utcai zsinagógának az orgonistája. Lisznyai Gábor teljesen elvarázsolt, mert folyton ivott és dohányzott. Azért tudom, mert időnként benne voltam a kórusban, és akkor a közelségében voltunk.

Az Árvaházból jártunk a Rottenbillerbe, az elég távolság volt, végig kellett menni a Bajza utcáig, Lövölde tér és akkor balra rögtön ott volt a Rottenbiller utca, nem egészen egy sarokra volt az iskola, ahová nagyon sok árvaházi gyerek járt. Ez egy jó iskola volt, itt végeztem a nyolcadikat. [...] A zsidó gimnáziumban már elsőtől kezdve többre emlékszem. Mi huszonketten voltunk, ami a későbbi évfolyamokhoz képest túlnépesedett társaságnak számított, most ötven évvel ezelőtt. Akkor egy épületben volt a fiú- és a lánygimnázium. A lányok azok feljebb voltak. Az igazgató → Grünwald Fülöp volt, a Csucsú. Ő egy kitűnő történész volt, ha jól tudom, egy időben a Zsidó Múzeumnak is az igazgatója volt. Egy végtelenül kedves, szeretetre méltó ember. A mi osztályunkat nem tanította. A legnagyobb figura az a Strasser V. Benő volt, aki a nagyapám nyomdájában készült fizikakönyvéből tanította a fizikát. A Rabbiképző templomában mindig ugyanott ült, ha bemegyünk, jobbra, ahol a férfiak ülnek, hátulról a második sorban, közvetlenül az oszlop mellett. Volt egy zöld lódenkabátja, amit mindig panyókára vetve hordott. Nem véletlenül hívták Császárnak, mert a viselkedése, megjelenése olyan volt. Érces hangon, szótagolva artikulált, és ha mínusz húsz fok hidegben valaki egy egyenlet megoldásánál azt mondta, hogy az x kiesik, akkor odatolta a székét az ablakhoz, kinyitotta, kihajolt, becsukta az ablakot, és azt mondta, én nem látom, hogy kiesett volna!

Az osztályfőnökünk Mádl Miklós nevezetű rabbi volt és egyben magyartanár. Nagyon helyes figura, aki időnként hatalmasakat belevakart a fenekébe, ami közröhej tárgya volt. Volt még egy ismertebb tanárunk, aki most halt meg. Űgy hívták, hogy → Szántó Tivadar. Később, az utolsó éveiben, az 1980-as vagy talán a 1990-es években az Árvaház igazgatója is volt a Délibáb utcában, ahol már összevonták a fiúkat és a lányokat. Ő történelemtanár volt, és mindenki Bakának szólította, mert ő maga mesélte, hogy amikor behívták katonának valamilyen felderítő osztaghoz, a kerékpáros felderítőkhöz osztották, és nem tudott biciklizni. Adtak neki egy biciklit, két nap múlva vizsgázott, leszúrtak két cölöpöt egymástól ötven méterre, és úgy mesélte, hogy nekiment az egyiknek. Ez a történet éveken keresztül elkísérte. Ez egy kellemes, de nem túl magas színvonalú iskola volt, presztízskérdés volt, hogy a zsidó gimnázium az megmaradjon. Persze minden felekezeti iskolából hagytak

meg. Ide kedves fiúk jártak, akiknek nagyon különbözőképpen alakult a sorsuk. Vannak Izraelben, volt, aki Dél-Amerikában halt meg, volt, aki New Yorkban, volt, aki Svédországban. Svédországban van híres nőgyógyászorvos most is, Amerikában Aszódi főorvos osztálytársunk. Izraelben van két barátunk, akik még egyszer sem jöttek haza. Mert ők ide nem teszik be a lábukat. Most folynak tárgyalások, úgymond, hogy az ötvenéves érettségi találkozóra tiszteljének meg minket.

Az Árvaházból csak engedéllyel lehetett eltávozni. Volt nekem egy nagynénikém valahol a Lipótvárosban. Oda kimentem vasárnap ebédre a bátyámmal. A gimnázium idején már viszonylag kötetlen, szabad mozgást biztosított a kollégium, ami egy idő után a Rabbiképzőnek az internátusa volt. Kaptunk gőzfürdőjegyet, és oda eljártunk. Másik ilyen szent hobbi volt a tánciskola, a Tóth Tánciskola, amelyik a Nagykörút és Wesselényi utca sarka mellett, a Zrínyi mozival közös udvaron volt. Az egy fantasztikus tánciskola volt. Ez az egyetlen lehetőség volt, semmilyen más ilyen nem volt, nem volt diszkó meg ilyenek.

Gimnazista korunkban sokat jártunk színházba a Gyuri [Kertész György] unokaöcsémrel, aki később Izraelben élt, majd ott is halt meg. Kitaláltunk mindenféle technikát, hogy lehet belőgni. Érdekes módon, egy ideig az operett vonzásában éltünk. Nagyon gyakran jártunk olyanfajta programokra, ahol az operett akkori csillagai követték egymást a világot jelentő deszkákon. Tudtuk, hogy lehet bejutni a Fővárosi Operettszínháznak a különböző sajtóbemutatóira. Gyuri hibátlan hexameterben szerelmes verseket írt a Németh Marika nevezetű primadonnához. Egyszer randevút is adott neki a művésznő a Dohány utcában, a Continental nevű eszpresszóban, ahol vagy tízen a megspórolt zsebpénzünkből, a szomszédos asztaloknál, átluggatott újságokból lestük, amikor illatosan belibegett a művésznő. Megpaskolta a költő kezét, és kaptunk két jegyet a *Csárdáskirálynő* bemutatójára, egy páholyba. Gyuri természetesen engem vitt magával az előadásra, ahol vagy hat-nyolc ilyen költőpalánta szorongott, akik szintén kaptak jegyet... Nagy tragédia volt, és akkor Gyuri egész éjjel írt. Másnap bevitte az öltöztetőnőnek a művét, amely ugyancsak hibátlan mértékkel azt örökítette meg, hogy egy bálban vannak, rózsaszín köd, keringőznek a művésznővel, lekérik tőle, és ahogy távolodik, egyre sötétedik a köd, és a kedves, bájos arc átalakul. Azt a sort sose felejttem el: „Rút ördög az ott, ki kacag cudarul”. A magyar verselésnél nincs szebb a világon. Hogy ez aztán megrendítette-e a Németh Marikát vagy sem, az nem tudom.

Komoly színházba is nagyon sokat jártunk. A Városi Színházba, az Operába és főleg a Nemzeti Színházba. Az ember tragédiáját három szereposztásban huszonöt-ször láttuk. És szóról szóra fújtuk a Körúton. Mi láttuk azt a legendás Madách gimnáziumbeli előadást is 1953-ban, amikor a Nemzeti nem játszhatta, mert indexen volt. A színházba járásra volt egy kidolgozott technikánk. Odamentünk

tíz perccel az előadás előtt, mondtuk a pénztárosnak, hogy a hatodik sor, nyolcas, kilences széket kérjük. Sajnos nincs, fiatal barátaim! Csak az ötödik sor hatos, hetes szék van. És akkor bementünk az öreg jegyszedő néni mellett, és beültünk az ötödik sor hatos, hetes székére. Ha már elsötétül a nézőtér, akkor nem engednek be senkit. Nincs az a telt ház, hogy ne legyen valahol két hely. A lényeg, hogy ez része volt az életünknek.

Minden szünidőt anyámnál, Karcagon töltöttem. Soha sehol máshol nem voltam nyaralni. Árvaházi koromban sem, ami azért különös, mert az Árvaháznak a Szentendrei-szigeten, Tahitótfaluban volt nyaralója. Mikor az → árvaházi világtalálkozót szerveztem 1995-ben, mindenkit kértem, hogy ajándékozzon meg az emlékeivel, és nagyon sokan nosztalgiával gondoltak vissza Tahitótfalura: ott a Duna, csónak, foci, szabadidő orrvérzésig, úgyhogy mindenfajta földi jóval elhalmozták őket. Én – a bátyámmal – mindig csak anyámhoz, Karcagra mentem, ahol elég egyhangúan telt az idő. Ott legfeljebb az történt, hogy Berekfürdőre kimentünk, ami még Karcaghoz tartozott közigazgatásilag. Nagy ritkán sikerült – sose volt saját biciklim – egy-egy gazdagabb zsidó gyereknek a rossz biciklijét kölcsönkapni, amit ötből háromszor összetörtem. Berekfürdő volt az egyetlen, a megszokottól eltérő foglalatosság. Rendszeresen ettem, anyám jól főzött. Nagyon garasos volt, hogy természeténél fogva, vagy a szűkösség okán? Inkább az utóbbira tippelek.

Emlékszem, hogy Karcagon anyámnak volt albérlője. Már itt, Pesten nevelkedtünk, cionista otthonokba, zsidó gimnáziumba jártunk, amikor ott lakott egy egészséges, pesti, szép fiatal nő. Anyám mint manikűrös keresett pénzt, abból élt. Saját jogán nem volt nyugdíja soha. Anyám rengeteg megalázó helyzetbe került, amikor elment ilyen nagyságákhoz. X-szer előfordult, hogy elment, és azt mondták, hogy jöjjön később, Lenke! Ugyanakkor mindenkinek a barátnője volt egyszersmind. Volt grófnő, volt szülész-nőgyógyász főorvos felesége, aki 1956 után, mikor hazamentem, azt mondta, hogy ha kell, még a szoknyája alá is elbújtat, mert akkor kiabálták, hogy „egy komcsi mellé egy zsidót akasztunk!”. De a manikűrözés nem volt tervezhető jövedelem anyám számára. Ebből a szempontból egyfajta életművész volt.

Ha este – már nagyobb diákként – kimaradtam, anyám megbüntetett. Ki is zárt, én meg dörömböltem. Sírtam, hogy engedjen be. Belülről be volt riglizve a külső ajtó. Szeretett ő a maga módján. És ugyanabban az ágyban aludtunk, két ilyen nagy ágy volt egymás mellett, az egyikben feküdtem mellette, de igazából sose beszélgettünk. Tulajdonképpen nem voltunk egymáshoz szokva, mert nagyon korán elszakadtam tőle. Ez mind a két felet elbizonytalanítja. Én egy ilyen lázadóbb kamasz voltam, a bátyám az alkalmazkodó, kedvesebb, ragaszkodóbb volt. Így kialakultak a szerepek tulajdonképpen ebben a csonka családban. A zsidó családnak azok az elemei

vesztek el, amelyektől ideálisak voltak. Az, hogy komplettek voltak, és hogy valamifajta mégiscsak zárt közösség jellemezte ezeket a családokat és a családoknak a közösségét. De hát ez is magyarázkodás! Itt egy ilyen, a későbbiekben írófélévé kompenzálódott ember, aki mindenféle meséket talál ki arra, hogy miért nem tudja például azt, hogy az anyja hogyan ismerte meg az apját. Vagy az apja hogyan ismerte meg az anyját? Az ember majdnem mindent rosszul csinál, amikor csinálja.